

Środowisko oświatowe w Polsce po wprowadzeniu stanu wojennego

Adam Ruciński

Ludzie związani z oświatą ze względu na kontakty z powstałą opozycją demokratyczną byli szczególnym obiektem zainteresowania komunistycznej władzy. Dzięki wsparciu naukowców, nauczycieli, studentów i młodzieży, środowisko opozycyjne mogło ukazywać społeczeństwu w podziemnych pismach i wykładach naukowych represje stosowane przez reżim komunistyczny oraz nieefektywność gospodarki socjalistycznej⁴⁷⁰.

Po wprowadzeniu stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. odwołano zajęcia na uniwersytetach i w szkołach, a studentom i uczniom zorganizowano wczesne ferie zimowe. Prowadzono z rektorami, dziekanami, profesorami, dyrektorami szkół oraz nauczycielami rozmowy weryfikujące. Najwięcej z nich przeprowadzono na wyższych uczelniach⁴⁷¹.

Według Służby Bezpieczeństwa (SB) najbardziej oporni na weryfikację okazali się naukowcy z Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ) i Akademii Górniczo Hutniczej (AGH) w Krakowie, Politechniki Wrocławskiej (PW), Akademii Sztuk Pięknych (ASP) w Warszawie, Uniwersytetu Warszawskiego (UW), Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (UAM) z Poznania, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS) z Lublina, Uniwersytetu Gdańskiego (UG) i Politechniki Gdańskiej (PG) oraz Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach (WSP)⁴⁷². W samym województwie katowickim lista przyszłych internowanych obejmowała 2024 nazwiska w lutym 1981 r., a po analizie do grudnia skrócono ją do 648 osób. W ramach operacji „Jodła” przeprowadzonej 13 grudnia z samego Uniwersytetu Śląskiego (UŚ) i WSP w Kielcach internowano około 40 naukowców i pracowników administracyjnych. Najgłośniejsze odbiło się zatrzymanie rektora UŚ prof. Augusta Chełkowskiego i dr Jana Jelonka⁴⁷³. W Białymstoku internowano: dr Stanisława Prutisa, dr inż. Jerzego Gryko, dr

⁴⁷⁰ Kryptonim „Gracze”. Służba Bezpieczeństwa wobec Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” 1976–1981, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s.149. (1977 luty 28, Warszawa – Meldunek operacyjny dotyczący stosunku działaczy Kor do inicjatywy utworzenia nowej organizacji broniącej praw człowieka, opracowany przez inspektora Wydziału II Departamentu III MSW Ludwika Kupiszewskiego, tajne); Dokumenty władz NSZZ „Solidarność” 198 –1983, red. J. Olszák, Warszawa 2012, s. 104. (Oświadczenie programowe Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” pt „Solidarność dziś” 1983 styczeń 22)

⁴⁷¹ H. Głębocki, *Uczelnie wyższe w PRL jako obiekt kontroli operacyjnej ze strony SB (wybrane problemy na przykładzie Krakowa w latach 1979–1989)*, [w:] *Naukowcy władzy, władza naukowcom*, red. P. Franaszek, Warszawa 2010, s. 32.

⁴⁷² D. Gałaszewska-Chilczuk, *Polityczna weryfikacja kadry naukowej w latach osiemdziesiątych. Założenia, realizacja, efekty*, [w:] *Naukowcy władzy...*, dz. cyt., s. 21.

⁴⁷³ A. Dziuba, M. Mrzyk, *Represje stanu wojennego wobec naukowców Uniwersytetu Śląskiego*, [w:] *Stłamszona nauka? Inwigilacja środowisk Akademickich i Naukowych przez Aparat Bezpieczeństwa w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych*, red. P. Franaszek, Warszawa 2010, s. 58–62; W jednym z dokumentów czechosłowackiej bezpieki

Tadeusza Waśniewskiego (pracownik wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Politechniki Białostockiej) i Mieczysława Maliszewskiego⁴⁷⁴ (starszy wykładowca w Zakładzie Matematyki Stosowanej Politechniki Białostockiej). W Kielcach zatrzymano łącznie 14 przedstawicieli nauki, wśród których znaleźli się: Eugeniusz Gromada, dr Józef Płoskonka, dr Stanisław Żak, Mirosław Grygo, Klementyna Helis, doc. dr hab. Wanda Pomianowska⁴⁷⁵. W wyniku przeprowadzonej przez SB weryfikacji przygotowanych list z uczelni na terenie całego kraju internowano do stycznia 1982 r. 169 pracowników naukowych, a łącznie do lipca 1983 r. liczba ta zwiększyła się do ponad 360 osób⁴⁷⁶.

Po 13 grudnia SB zwiększyła wobec środowiska akademickiego liczbę TW i Kontaktów Operacyjnych (KO). Większość internowanych naukowców została rozpracowana z ustaleń osobowych tajnych agentów, którzy zbierali informację o współpracy z podziemną „Solidarnością” („S”). W Białymstoku, za sprawą działalności KO został internowany Mieczysław Maliszewski, w ramach prowadzonej od początku lat osiemdziesiątych operacji „Kuźnia”⁴⁷⁷. Najwięcej TW znajdowało się na Politechnice Śląskiej (PŚ), gdzie większość kadry deklarowała poparcie dla „S”. Podejrzanych o antypaństwowe działania rozpracowywali m. in. agenci o kryptonimach „Okoń”, „Jerzy”, „Jądrowiec”, przyczyniając się do internowania dr hab. Mieczysława Pazdura⁴⁷⁸. Bardzo ważnym elementem dla SB w celu rozpracowywania naukowców miała postawa władz uczelni.

Po wprowadzeniu stanu wojennego objęto szczególnym nadzorem Polską Akademię Nauk (PAN). Planowano zmienić kierownictwo instytutu powołując na miejsce zawieszonych członków następujące osoby: prof. Janusza Tazbira (Instytut Historii), prof. Jana Kaczmarka, prof. Jerzego Kurlandzkiego (Instytut Problemów-Technicznych), prof. Ryszarda Palacza, prof. Władysława Adamskiego, prof. Kazimierza Doktora (Instytut Filologii i Socjologii), prof. Stefana Traugutta (Instytut Badań Literackich), prof. Kazimierza Wierchowskiego (Instytut Biochemii i Biofizyki), prof. Marcelego Lewandowskiego (archiwum Polskiej Akademii Nauk [UNIPAN]). Do odwołania

Státní Bezpečnost (StB) stwierdzono, że zastosowane represje nie zlikwidowały podziemnej działalności, a zwiększyły wzrost antypaństwowej opozycji; *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982*, red. Ł. Kamiński, t. II, Warszawa 2007, s. 499. (Notatka funkcjonariusza StB ze spotkania z kontaktem operacyjnym „Petr”, 6 styczeń 1982 r.)

⁴⁷⁴ K. Sychowicz, *Działania władz i aparatu bezpieczeństwa wobec środowiska naukowego uczelni białostockich w latach 1980 – 1989*, [w:] *Naukowcy władzy...*, dz. cyt., s. 58–59.

⁴⁷⁵ E. Kreżolek, *Aparat bezpieczeństwa wobec środowiska naukowego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych*, [w:] *Stłamszona nauka...*, dz. cyt., s. 110.

⁴⁷⁶ B. Miśkiewicz, *Polskie szkolnictwo wyższe w latach 1981–1987*, Toruń 2003, s. 41; N. Jarska, T. Kozłowski, *Czas czystek*, „Tygodnik Powszechny”, nr 50, b.m. 2011, s. 2.

⁴⁷⁷ K. Sychowicz, *Sprawa obiektowa kryptonim „Kuźnia” – rozpracowywanie środowiska Politechniki Białostockiej przez Służbę Bezpieczeństwa*, [w:] *Stłamszona nauka...*, dz. cyt., s. 128.

⁴⁷⁸ M. Sikora, *Osobowe źródła informacji Służby Bezpieczeństwa wśród kary naukowej Politechniki Śląskiej – wybrane przykłady od lat sześćdziesiątych do końca PRL*, [w:] *Naukowcy władzy...*, dz. cyt., s. 212.

miały zostać zawieszone Instytut Ekologii, Instytut Matematyczny, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa, których katedry nie zostały obsadzone⁴⁷⁹.

Natychmiast większość środowiska naukowego ostro zaprotestowała, uczestnicząc w okresie grudzień 1981–luty 1982 r. w licznych akcjach protestacyjnych na terenie uczelni. Organizowano również spotkania kadry akademickiej ze studentami, na których prowadzono podziemne wykłady. Pierwsze takie spotkania zostały zapoczątkowane na UŚ z inicjatywy prof. Ireny Bajerowej, gdzie m. in. prowadzono kursy z gramatyki i języka polskiego⁴⁸⁰. Władze rektorskie starały się na uczelniach uspokajać sytuację wydając oświadczenia i apele o powstrzymanie działań protestacyjnych⁴⁸¹. Rektor prof. dr hab. Stanisław Dembiński z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu, dzięki umiarkowanej postawie zachował swoje stanowisko do sierpnia 1982 r.⁴⁸². Najwięcej protestów zorganizowano na uczelniach w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu, Lublinie, Poznaniu. W organizację strajków włączyli się przedstawiciele kadry naukowej, którzy wspierali strajkujących studentów w rozmowach z przedstawicielami władz uczelni.

Pracownicy naukowcy w swoich postulatach żądali uwolnienia internowanych osób, zniesienia przepisów stanu wojennego, ograniczenia cenzury, wolnego dostępu do nauki, zniesienia ustroju komunistycznego. Najwięcej protestów występowało w instytutach historii i filologii, gdzie walczono o przekazywanie młodemu pokoleniu prawdy historycznej z najnowszej historii Polski. W jednej z notatek SB odnotowano, że najwięcej legitymacji partyjnych w PAN oddali właśnie pracownicy instytutu historii⁴⁸³.

Największe kary spotkały pracowników Akademii Rolniczo-Technicznej (ART.) w Olsztynie, którzy zostali skazani na następujące wyroki: Tadeusz Poźniak – 2,5 roku więzienia, Antoni Jutrzenka-Trzebiatowski – 2 lata, Stanisław Porca – 1 rok i 8 miesięcy, Tadeusz Koziura – 1 rok⁴⁸⁴.

Inną z metod zmuszenia przedstawicieli nauki do współpracy z władzą było osadzanie zatrzymanych w aresztach razem z więźniami kryminalnymi. Zamiarem SB było przekonanie

⁴⁷⁹ *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL. Materiały Służby Bezpieczeństwa (1976–1989)*, red. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2009, s. 309–310. (Notatka dotycząca proponowanych zmian w kierownictwie placówek PAN, 1981 grudzień 15)

⁴⁸⁰ „Mądrość zbudowała sobie dom...”. *Uniwersytet Śląski 1968–2008, dzieje, dokumenty, źródła*, red. A. Barciak, Katowice 2008, s. 133.

⁴⁸¹ Przykładem takiej postawy były wydarzenia w toruńskim domu studenckim przy UMK, gdzie na skutek interwencji prorektorów Jana Kopcewicza, Sławomira Kalembki, dziekana Wydziału Prawa i Administracji prof. Jana Łopuszki oraz prodziekan doc. Alicji Grześkowiak zaniechano dalszych zamieszek studentów 28 kwietnia 1982 r.; W. Polak, *Cień ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i regionie Toruńskim (13 II 1981–4VI 1989)*, Toruń 2003, s. 187.

⁴⁸² S. Kalembka, *Noc Grudniowa na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, [w:] *Stan wojenny. Fakty, Hipotezy, Interpretacje*, red. A. Czwołek, W. Polak, Toruń 2008, s. 119–129.

⁴⁸³ *Spętana Akademia...*, dz. cyt., s. 311. (Informacja operacyjna Wydziału III Departamentu III MSW, 1981 grudzień 21)

⁴⁸⁴ B. Gaziński, „Solidarność” na Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie w latach 1980–1982 i represje stanu wojennego, [w:] *Stan wojenny. Fakty...*, dz. cyt., s. 209.

naukowców o bezzasadnej inicjatywie ich protestów. W celach byli poddawani stałym szykanom ze strony kryminalistów, którzy w założeniach mieli wyperswadować inteligentom dalszą działalność opozycyjną.

W stanie wojennym organizowano również podziemne spotkania, na których obecni byli przedstawiciele świata nauki i literatury. Na zebraniach omawiano sprawy otaczającej rzeczywistości. Wśród uczestników takich spotkań znaleźli się m. in.: prof. dr hab. Wacław Felczak⁴⁸⁵, dziennikarz Mieczysław Pszon⁴⁸⁶, dr Krzysztof Kozłowski⁴⁸⁷, prof. zw. członek rzeczywisty PAN Emanuel Rostworowski⁴⁸⁸ oraz prof. zw. dr członek rzeczywisty PAN Stefan Kieniewicz⁴⁸⁹. W toku toczących się dyskusji poruszano sprawy niezależnej kultury i nauki, która była finansowana z Funduszu Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej. Ponadto pomagano na tych zebraniach podziemnej „S” rozprowadzając w swoich kręgach podziemne wydawnictwa⁴⁹⁰. Internowani naukowcy również w ośrodkach internowania prowadzili wykłady naukowe dla pozostałych osadzonych, najczęściej dotyczące najnowszej historii Polski. Władysław Bartoszewski jeden z internowanych w swoim dzienniku wspominał, że organizowane spotkania naukowe cieszyły się dużym zainteresowaniem osadzonych⁴⁹¹.

Represje związane z wprowadzeniem stanu wojennego dotknęły również szkolnictwa, które podobnie jak wyższe uczelnie zostało zdominowane przez komisarzy wojskowych. Zawieszono działalność wszystkich okręgowych i centralnych struktur Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP)⁴⁹², usuwając z jej szeregów wszystkich nauczycieli współpracujących z „S”⁴⁹³.

⁴⁸⁵ Wacław Felczak – urodzony 29 maja 1916 r. w Golbicach, zmarły 23 października 1993 r. w Krakowie, historyk. W czasie wojny emisariusz rządu na emigracji. Po wojnie kontynuował podziemną działalność; W. Frazik, *Wacław Felczak (1916–1993)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956: Słownik biograficzny*, red. T. Balbus, t. II, Kraków – Warszawa – Wrocław, 2004, s. 108–117.

⁴⁸⁶ Mieczysław Pszon – urodzony 23 grudnia 1915 r., zmarły 5 października 1995 r., dziennikarz, polityk. W czasie wojny związany z rządem w Londynie. Po wojnie emisariusz rządu Londyńskiego w Krakowie. W latach 60 związany z „Tygodnikiem Powszechnym”. Po 1989 r. związany z rządem Tadeusza Mazowieckiego; J. Turowicz, *75 lat Mieczysława Pszona*, „Tygodnik Powszechny”, nr 51–52, b.m. 1990, s. 3.

⁴⁸⁷ Krzysztof Kozłowski – urodzony 18 sierpnia 1931 r. w Przybysławicach, dziennikarz, filozof; <http://web.archive.org/web/20010222032555/http://www.senat.gov.pl/K4/SENAT/Senator/Kozlowsk.htm> [29.08.2011]

⁴⁸⁸ Emanuel Rostworowski – urodzony 8 stycznia 1923 r. w Krakowie, zmarły 8 października 1989 r. w Krakowie, polski historyk zajmujący się historią nowożytną, związany z UJ i PAN; J. Michalski, J. Tazbir, *Emanuel Rostworowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. XXXII, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1989, s. 183–187.

⁴⁸⁹ Stefan Kieniewicz – urodzony 20 września 1907 r. w Dereszewicach, zmarły 2 maja 1992 r. w Konstancinie, polski historyk związany z PAN oraz UW; E. Orman, *Wnuk powstania styczniowego*, „Polityka”, nr 38, b.m. 2007, s. 105.

⁴⁹⁰ R. Terlecki, *Profesorowie UJ w aktach UB i SB*, Kraków 2002, s. 198.

⁴⁹¹ W. Bartoszewski, *Dziennik z internowania w Jaworze 15.12.1981–9.04.1982*, Warszawa 2006, s. 32.

⁴⁹² Związek Nauczycielstwa Polskiego – organizacja skupiająca ludzi oświaty powstała w lipcu 1930 r. W okresie II wojny światowej wspierała i organizowała tajne nauczanie tworząc Tajną Organizację Nauczycielską (TON). ZNP zostało reaktywowane przez władzę komunistyczną w 1945 r. W latach osiemdziesiątych część działaczy ZNP przeszła do powstałej „S”. ZNP po 13 grudnia 1981 r. został zawieszony, a po przeprowadzonej weryfikacji ponownie przywrócony 5 sierpnia 1983 r.; *Wielka Encyklopedia Oxford*, red. H. Mc Glynn, t. XX, Warszawa 2010, s. 252.

⁴⁹³ *Związek Nauczycielstwa Polskiego na Pomorzu Szczecińskim w latach 1975–1985*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin 1988, s. 12.

Nauczycieli i pracowników poddano zdecydowanej weryfikacji, którą przeprowadzały specjalnie przygotowane komisje. Podczas rozmów starano się dowiedzieć czy pedagodzy należycie rozumieli treści ideologicznego wychowania, akceptowali socjalistyczny system wartości, kształtowali u uczniów postawy patriotycznego przywiązania do państwa, utrzymywali świecki charakter szkoły, oddziaływali na młodzież pod kątem ideologii i zasad ustrojowych państwa⁴⁹⁴. Nauczycieli karano za wszelkie formy solidaryzowania się z opozycją, a struktury „S” w szkołach zostały całkowicie rozbite. Po 13 grudnia 1981 r. niepokornych nauczycieli internowano, aby pokazać środowisku oświatowemu, że wszelkie formy buntu i protestu będą karane⁴⁹⁵. Łącznie w stanie wojennym represjami objęto około 1200 pracowników szkół i uczelni wyższych⁴⁹⁶. Pomimo ograniczeń i dekretów stanu wojennego nie zdecydowano się na odwołanie styczniowych balów maturalnych. Przygotowania do matury odbywały się normalnie, a zgodnie z nową ustawą miano jedynie zwiększyć kontrolę nad pracą organizacyjną kadry naukowej i dydaktycznej⁴⁹⁷.

Przedstawiciele środowiska naukowego pomimo stosowanych represji władz, nie zaprzestali swojej pracy. Powstanie „niezależnej kultury” sprawiło, że w kręgach naukowych starano się wspierać rodzącą się opozycję. Z chwilą zawieszenia stanu wojennego w grudniu 1982 r. i jego zniesienia w lipcu 1983 r., wielu naukowców prowadziło działalność opozycyjną, a późniejsze zmiany w 1989 r. sprowadziły naukę polską na drogę niezależności⁴⁹⁸.

Również od pierwszych dni stanu wojennego władze stosowały wobec studentów liczne represje. Internowano łącznie około 463 osób, wśród których znaleźli się: Włodzimierz Biały, Wojciech Bogaczyk, Jacek Czaputowicz, Marek Jurek, Bogdan Klich, Maciej Kuroń, Agnieszka Romaszewska, Zbigniew Rykowski, Barbara Kozłowska, Jacek Rakowiecki, Leszek Przysiężny oraz przewodniczący organizacji Jarosław Guzy⁴⁹⁹. Po 13 grudnia 1981 r. organizowano na uczelniach liczne strajki i protesty, domagając się uwolnienia internowanych osób, zniesienia stanu wojennego oraz demokratyzacji państwa. Największe protesty odbyły się na uczelniach w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu, Toruniu.

Studenci zorganizowali swoje podziemne struktury, które pozwoliły im na prowadzenie podziemnej działalności. Na uczelniach tworzone: Niezależne Grupy Oporu (NZO), Studenckie Grupy Oporu (SGO), Akademicki Ruch Studencki (ARS), Akademicki Ruch Oporu (ARO).

⁴⁹⁴ Weryfikacja nauczycieli, „Kultura Niezależna”, nr 10, b.m. 1985, s. 85.

⁴⁹⁵ Nauczycielka Teresa Baranowska z Katowic za swoją podziemną działalność została początkowo poddana weryfikacji, a potem internowana. Po wyjściu z więzienia została dyscyplinarnie zwolniona z pracy, szykanowana i ponizana; R. Mozgol, *Precz z czerwonymi świniami*, „Niezależna Gazeta Polska” z 6 czerwca b.m. 2008, s. 6–8.

⁴⁹⁶ N. Jarska, T. Kozłowski, *Czas...*, dz. cyt., s. 2.

⁴⁹⁷ T. Ruzikowski, *Stan wojenny w Warszawie i województwie stołecznym 1981–1983*, Warszawa 2009, s. 469.

⁴⁹⁸ R. Matyja, *Omijamy temat*, „Tygodnik Powszechny”, nr 42, b.m. 2010, s. 6–7.

⁴⁹⁹ T. Kozłowski, *Młodszy brat „S”*, „Tygodnik Powszechny”, nr 38, b.m. 2010, s. 4.

Prowadzono kolportaż nielegalnych pism i ulotek, które rozprowadzano wśród studentów i kadry naukowej. Najbardziej znanymi wydawnictwami nielegalnego Niezależnego Zrzeszenia Studentów (NZS) były w Krakowie „Serwis Informacyjny Podziemnej Agencji Prasowej Studentów i Solidarności” („PASS”), biuletyn „Tędy”⁵⁰⁰, we Wrocławiu „Biuletyn Wrocławski”⁵⁰¹, w Toruniu „Pismo Akademickie”⁵⁰². Pisma studenckie drukowano w nakładzie 1000–1500 egzemplarzy, w których wzywano do bojkotowania przywracanych zajęć, udziału w rocznicowych mszach świętych, organizowaniu protestów i manifestacji. W pismach studenckich umieszczano apele TKK „S”, która apelowała o uczestnictwo w manifestacjach 3 maja i 11 listopada.

Oprócz prowadzenia podziemnej pracy drukarskiej studenci z NZS organizowali także audycje radiowe. Wprowadzenie stanu wojennego zawiesiło nadawanie wszystkich rozgłośni studenckich⁵⁰³. W bardzo szybkim czasie studenci zorganizowali w domach akademickich podziemne radiostacje, których nadajniki zostały podłączone do radiowęzłów. Studenckie rozgłośnie nawiązywały do podziemnych audycji nadawanego od kwietnia 1982 r. „Radia S”, w którego pracę włączyli się także studenci z NZS. W podziemnych audycjach przekazywano informacje z uczelni, informowano o toczących się rozmowach z władzą, przekazywano wiadomości o internowanych osobach. Audycje radia studenckiego NZS organizowano we: Wrocławiu, Krakowie, Warszawie, Toruniu. We Wrocławiu radio nawiązało współpracę z „Solidarnością Walczącą” („SW”), gdzie z inspiracji małżeństwa Anny i Leona Kielarów przekazywano informacje o działalności „SW” i losach Kornela Morawieckiego. Wrocławskie radio było najlepiej wyposażone, ze wszystkich rozgłośni studenckich w kraju. Posiadało magnetofon szpulowy, nadajnik, akumulator⁵⁰⁴. W Toruniu grupa studentów i pracowników naukowych w składzie (Jan Hanasz, Jerzy Tomaszewski, Lucyna Tomaszewska, Bogumił Makowski, Dorota Zawadzka-Wakarecy, Andrzej Zubkowski, Jerzy Komocki) opracowała nowy sposób nadawania audycji, który polegał na umieszczaniu nadajników w balonach⁵⁰⁵.

Niezależne Zrzeszenie Studentów wspierało inicjatywę i dążenia organizacji młodzieżowych, które również prowadziły podziemną działalność. Stworzono ponad 180 tajnych organizacji, z których ponad połowa została rozbита przez służby porządkowe⁵⁰⁶. Najbardziej wspierano odbudowę niezależnych struktur harcerstwa. W swoich pismach i ulotkach ukazywali pracę ugrupowań harcerskich jak: Harcerska Służba Liturgiczna (HSL), Polska Organizacja Harcerska (POH), Związek

⁵⁰⁰ *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie 1980–1989*, red. J. Dutka, M. Zakrzewski, Kraków 2010, s. 86.

⁵⁰¹ J. i K. Popińscy, *Od SKS do NZS. Niezależne Zrzeszenie Studentów we Wrocławiu 1989–2010*, Wrocław 2010, s. 207.

⁵⁰² W. Polak, *Najtrudniejsze egzaminy: Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980–1982)*, Toruń 2001, s. 246.

⁵⁰³ U. Doliwa, *Radio studenckie w Polsce*, Olsztyn 2008, s. 60.

⁵⁰⁴ J. i K. Popińscy, ..., dz. cyt., s. 240.

⁵⁰⁵ W. Polak, *Najtrudniejsze egzaminy...*, dz. cyt., s. 314.

⁵⁰⁶ M. Wierzbicki, *Niezależne ugrupowania młodzieżowe w Polsce (1980–1989)*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 5–6, s. 127.

Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR)⁵⁰⁷. NZS prowadziło również rozmowy z Kręgami Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM)⁵⁰⁸, jednak rozwiązanie organizacji przerwało dalsze negocjacje. Studenci brali udział również w organizowanych mszach świętych w intencji Andrzeja Małkowskiego, na których solidaryzowali się z niezależnym harcerstwem⁵⁰⁹.

Inną formą działalności młodych ludzi było malowanie antypaństwowych haseł na murach, wywieszanie flag „S” na budynkach szkolnych, zrywaniu czerwonych flag 1 maja, uczestniczeniu w pochodach 3 maja i 11 listopada. Do najaktywniejszych grup młodzieżowych zaliczano m. in. Młodzieżową Organizację Demokratyczną (MOD), „Wiarus 80”, Młodzieżową Organizację Podziemną (MKO), młodzieżówkę Konfederacji Polski Niepodległej (KPN), których działalność wspierało NZS pomagając wydawać podziemne pisma i ulotki⁵¹⁰. Jedną z akcji oporu było przeprowadzenie 10 lutego 1982 r. akcji „Cokół” polegającej na oblaniu farbą pomnika Feliksa Dzierżyńskiego w Warszawie⁵¹¹.

Władze starały się odciągnąć młodzież od podziemnej opozycji⁵¹². Mimo podejmowanych przez władze inicjatyw większość młodych ludzi popierała niezależny ruch opozycyjny. W wydawanych ulotkach domagali się ponownego zarejestrowania NZS i pomagali studentom w prowadzeniu podziemnej działalności, rozprowadzając podziemne pisma związku.

Struktury organizacyjne NZS w stanie wojennym podobnie jak w przypadku „S” zostały podporządkowane Krajowej Komisji Koordynacyjnej (KKK). Stan wojenny zaskoczył władze związku, który przygotowywał się do II Zjazdu Ogólnopolskiego. Internowanie działaczy zarządu sprawiło, że na każdej uczelni organizowano podziemne Tajne Zarządy Uczelniane (TZU).

Rozmowy KKK NZS z podziemnymi strukturami uczelni prowadzone były przez Teodora Klincewicza z Warszawy, Zbigniewa Nowka z Torunia, Bogdana Zdrojewskiego i Grzegorza Schetynę z Wrocławia, Marka Domagałę z Krakowa. W grudniu 1982 r. na wolności znalazł się

⁵⁰⁷ A.F. Baran, *Harcerstwo niezależne. Od niezależnego ruchu harcerskiego do związku harcerstwa Rzeczypospolitej*, [w:] *„Jesteście naszą wielką szansą”. Młodzież na rozstajach komunizmu 1944–1989*, red. P. Ceranka, S. Stępień, Warszawa 2009, s. 209–210.

⁵⁰⁸ Kręgi Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego – organizacja harcerska powstała w 1980 r. 25–26 października 1980 r. odbył się I Zjazd organizacji, na którym utworzono porozumienie instruktorów im. Andrzeja Małkowskiego. Celem organizacji było odrodzenie niezależnego ruchu harcerskiego. Opracowała własne wersje stopni i sprawności, zorganizowała wystawę 70 lat polskiego harcerstwa. Ruch wydawał pisma: „Bratnie Słowo”, „Czuwaj”, „Harcierz Śląski”. Organizacja została rozwiązana w czerwcu 1982 r.; *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988, s. 413–414.

⁵⁰⁹ A.F. Baran, *Walka o kształt harcerstwa w Polsce (1980–1989). Niezależni i niepokorni*, Warszawa 2007, s. 176.

⁵¹⁰ W. Polak, *Niezależne działania młodzieży szkolnej województwa toruńskiego w okresie stanu wojennego i w latach następnych (13 XII 1981–4 VI 1989)*, [w:] *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–2001)*, red. R. Surdziński, Toruń 2005, s. 101–127.

⁵¹¹ B. Noszczak, *Mołotowem w Dzierżyńskiego*, „Tygodnik Powszechny”, nr 50, b.m. 2011, s. 5.

⁵¹² W latach osiemdziesiątych, a zwłaszcza w okresie stanu wojennego władze starały się w odpowiedni sposób zorganizować czas wolny młodych ludzi, aby przyciągnąć ich do socjalistycznych organizacji. Działania takie prowadzono przez organizowanie zajęć sportowych i rekreacyjnych; K. Kosiński, *Oficjalne i prywatne życie młodzieży w czasach PRL*, Warszawa 2006, s. 296.

przewodniczący związku Jarosław Guzy, co spowodowało przełom w rozmowach z władzą. Zawieszenie w grudniu 1982 r. stanu wojennego, a potem w lipcu 1983 r. całkowite jego zniesienie nie doprowadziło do zaprzestania podziemnej działalności studentów oraz młodzieży. Nadal licznie uczestniczyli w manifestacjach rocznicowych, domagając się ponownego zalegalizowania NZS. Żądania studentów zostały spełnione na bazie przemian ustrojowych w 1989 r. Wraz z dojściem do władzy ekipy „S” organizacja studencka NZS została ponownie zalegalizowana 22 września 1989 r.⁵¹³.

Weryfikacja ludzi nauki sprawiła, że niezależne życie naukowe musiało zejść do podziemia, aby swobodnie funkcjonować bez ingerencji władz. Zwiększenie liczby TW na wyższych uczelniach doprowadziło do podporządkowania przez władzę środowiska naukowego.

Natomiast niezależna działalność kulturalna miała ogromny wpływ na poglądy młodych ludzi, którzy w niewielkim stopniu poparli władzę. Utworzenie niezależnych ruchów młodzieżowych, harcerskich i studenckich stanowiło podstawę funkcjonowania podziemnej „S”, która wspierała podziemne NZS. Reaktywowanie w pełni podporządkowanych władzy organizacji ZNP, Socjalistycznego Związku Studentów Polskich (SZSP), Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (ZSMP), doprowadziło do zwiększenia aktywności podziemnych stowarzyszeń, które swoją działalnością przyczyniły się do zmian ustrojowych w 1989 r.

⁵¹³ J. i K. Popińscy, ..., dz. cyt., s. 327.

Streszczenie

Weryfikacja ludzi nauki sprawiła, że niezależne życie naukowe musiało zejść do podziemia, aby swobodnie funkcjonować bez ingerencji władz. Zwiększenie liczby TW na wyższych uczelniach doprowadziło do podporządkowania przez władzę środowiska naukowego. Natomiast niezależna działalność kulturalna miała ogromny wpływ na poglądy młodych ludzi, którzy w niewielkim stopniu poparli władzę. Utworzenie niezależnych ruchów młodzieżowych, harcerskich i studenckich stanowiło podstawę funkcjonowania podziemnej „S”, która wspierała podziemne NZS. Reaktywowanie w pełni podporządkowanych władzy organizacji ZNP, Socjalistycznego Związku Studentów Polskich (SZSP), Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (ZSMP), doprowadziło do zwiększenia aktywności podziemnych stowarzyszeń, które swoją działalnością przyczyniły się do zmian ustrojowych w 1989 r.

Summary

People connected with education were particularly observed by a communist regime. They were in contact with the democratic opposition. Thanks for scientists, teachers, students and teenagers the opposition could publish in underground press.

An independent scientist life had to go down to the underground to function without restraint there. Because of Secret co-waker the scientist environment was subordinated of the government. An independent cultural activity influenced teenagers views and only a few of them supported the government. Independent movements of teenagers, Scouts and students were based for “Solidarność” which supported NZS. The organizations like: ZNP, SZSP, ZSMP contributed to change the regime in 1989.